

De papieren schaakstukken van Arie van Namen

Arie van Namen van het illegale *Vrij Nederland* en actief binnen de enkele maanden eerder opgerichte Stichting 1940-1945 bracht de laatste vier maanden van de bezetting door in gevangenschap. Op velletjes wc-papier noteerde hij zijn angstaanjagende ervaringen in de dagen voor de bevrijding.

Door Peter Bak

Toen Nederland op 5 mei 1945 de bevrijding vierde zat de 31-jarige advocaat Arie van Namen, na de oorlog secretaris en later voorzitter van de Stichting 1940-1945, in het huis van bewaring aan de Amsterdamse Weteringschans. Van Namen, kopstuk van verzetsblad *Vrij Nederland*, zat er al vier maanden.

In januari 1945, tijdens een Stichtingsvergadering

in de Zuider-Amstellaan, was de Sicherheitsdienst (SD) binnengevallen. 'Wij waren ongeveer half elf aangevangen met onze besprekingen,' vertelde Van Namen twee jaar na de oorlog, 'toen Johan van Lom, de piepjonge jurist die secretaris was van de Stichting, opstond en wegliep.' Even later kwam Van Lom terug en riep dat de vergadering verraden was: 'Vlucht!' Van Namen rende, samen

Foto Collectie Atelier J. Merkelbach / Stadsarchief Amsterdam

Zuider Amstellaan (nu Rooseveltlaan) te Amsterdam huisnummers 2-60 (v.r.n.l.), gezien in noordoostelijke richting naar Daniël Willinkplein (nu Victorieplein). Op nr 44 woonde Johan van Lom door wiens toedoen de SD een inval deed waarbij drie bestuursleden van Stichting 40-45 gearresteerd werden.

Arie van Namen deed zich voor als een onbenullige advocaat die ook nog een beetje studeerde

met Jan Smallenbroek die voor verzetsblad *Trouw* werkte, de tuin in: 'Ik was bijna over de schutting toen ze me te pakken kregen.' Smallenbroek werd ook in de boeien geslagen en een uur later zaten ze samen op de achterbank van een SD-wagen die naar de Weteringschans reed.

Spelletjes van wc-papier

Nog diezelfde dag, 12 januari 1945, begonnen de verhoren – en die gingen de hele week door, 's ochtends en 's middags. Van Namen deed zich voor als een onbenullige advocaat die ook nog een beetje studeerde. Daarnaast zorgde hij af en toe voor arme mensen: daarom was hij bij de Stichting gehaald. Van verzet of andere verboden bezigheden wist hij niets, zo probeerde Van Namen de SD op de mouw te spelden. Mishandeld werd hij niet, wel geïntimideerd. De commandant van de gevangenis legde de loop van een stengun in Van Namens nek: 'Ik schrok erg, maar ik heb alle leugens volgehouden.' Zijn voorkomen hielp hem daarbij: keurig, oerdegelijk, *baby face*. Van Namen zag eruit als een late tiener of prille twintiger die achter de oren nog niet helemaal droog was. Een potige Amsterdammer die door Van Namen als advocaat was bijgestaan, had hem eens gevraagd: 'Seg hep jij eigenlijk wel de masele al gehad?' Begin maart 1945, na anderhalve maand van een zame opsluiting, werd de Zaanse houthandelaar Jaap Buijs, de derde Stichtingsmedewerker die in januari was opgepakt, Van Namens celgenoot. Van wc-papier maakten ze spelletjes: ze dominoden, damden, schaakten. Dat verdreef de tijd en verzette de zinnen. Vrijwel dagelijks werden gevangenen uit hun cellen gehaald, om niet terug te keren. Ze werden – *Todeskandidaten* – gefusilleerd als vergelding van verzetsacties. In de cel naast Van Namen en Buijs zat de hervormde domineeszoon Harry Koningsberger. Via het celraam was contact mogelijk. Waarvoor zat hij vast, vroeg Van Namen. Gepakt met een stengun, antwoordde Koningsberger, die zich – zoals alle gevangenen – vastklampte aan de frontberichten. Half maart waren de Amerikanen de Rijn overgestoken en Duitsland binnengetrokken. Hoelang zou het nog duren, vroeg Koningsberger. Nog zeker twee

De vrijlating van Arie van Namen (geheel links) op 5 mei 1945.

weken, dacht Van Namen. 'Dat is voor mij te lang,' antwoordde Koningsberger. Een paar dagen later, 4 april 1945, werd hij uit zijn cel gehaald... Een straat in Slotermeer (Amsterdam Nieuw-West) draagt Koningsbergers naam. Op de plaquette staat: 'Het losgeld dat zijn vader betaalde mocht niet baten. Mogelijk was zijn executie bedoeld als represaillemaatregel voor een overval op twee SS'ers, een week eerder.'

'Seg hep jij eigenlijk wel de masele al gehad?'

'Eer en trouw'

Op 22 april, 's avonds om negen uur, moest ook Jaap Buijs meekomen. Grote schrik natuurlijk: hij nu ook...? Nee: Buijs was geen *Todeskandidat* – en Van Namen en Smallenbroek ook niet. Maar dat zou pas na de bevrijding duidelijk worden. De verrader van de Stichtingsvergadering van 12 januari was Han van Lom zelf. Hij had zijn hart verloren aan een *Parool*-koerierster, die was gearresteerd. In ruil voor haar vrijlating had Van Lom de SD plaats en tijdstip van de vergadering toegespeeld, onder voorwaarde dat de arrestanten niet zouden worden doodgeschoten. Dat hoorde Van Namen na de bevrijding van SD-chef Willy Lages, die er maar wat trots op was de belofte aan Van Lom gestand te hebben gedaan. 'Deutsche Ehre, Deutsche Treue!' zei Lages.

Buijs werd die tweeëntwintigste april, evenals Smallenbroek, overgebracht naar het Oranjehotel, de *Polizeigefängnis* in Scheveningen. Het wc-papieren schaakspel dat Buijs en Van Namen in elkaar hadden geknutseld, was drie weken eerder in beslag genomen. Van pakpapier van voedselpakketten hadden ze nieuwe schaakstukken gemaakt, maar met het vertrek van Buijs was het met de denksport gedaan. Van Namen was weer alleen, en een paar dagen later ook écht alleen. Hij werd overgeplaatst naar gevangenisafdeling B: de andere cellen waren er allemaal al leeg.

Stijgende spanning

Woensdagmorgen 2 mei, half tien: Van Namen staat op een stoel en heeft zijn gezicht tegen het celraam gedrukt. Zeven bommenwerpers vliegen laag over. Op de staart van de toestellen ziet hij een ster: het zijn geallieerde vliegtuigen. Maar het geroffel van Duits afweergeschut blijft achterwege. Op velletjes wc-papier houdt Van Namen een dagboek bij: 'Waarom wordt er niet geschoten? Is er wapenstilstand? Ik heb gehuild van ontroering.' Twee dagen later, 4 mei, maken smokkelbriefjes in Van Namens teruggebrachte wasgoed duidelijk dat Hitler dood is en de capitulatie nog een kwestie is van een of twee dagen. Opnieuw komen geallieerde vliegtuigen over, dus snel gaat Van Namen weer op de stoel staan. Hij ziet hoe een man op het dak van het Parkhotel de vlag hijst. 'Ik geloof het niet,' schrijft Van Namen in zijn dagboek. 'Het kan niet waar zijn. Ik loop op en neer, zoals ik kilometers gelopen heb, zes passen heen, zes passen terug. Vrede? Capitulatie?' Uit de richting van de Stadhouderskade klinkt gejuich. Dat kan maar één ding betekenen: Nederland is vrij.

Van Namen is nu zelf een stuk in een schaakspel

De volgende dag is het zondag 6 mei. 'Vanochtend voor het eerst een kerkklok hooren luiden,' noteert Van Namen op een velletje wc-papier. Hij is nerveus. Zijn voedselpakket is niet gebracht: hij moet het dus ook zonder smokkelbriefjes met informatie doen. 'De spanning stijgt voor mijn gevoel met de minuut,' schrijft hij. Minuten worden uren – en uren. Het begin van de avond brengt nieuws. Een Rode Kruis-medewerkster komt zijn cel binnen. 'Morgen komen de Engelsen hier,' zegt ze. 'Van-

Huis van bewaring aan de Weteringschans in Amsterdam.

nacht ga jij als gijzelaar met enkele anderen die hier nog zitten naar Scheveningen.'

Schaakspel nog niet ten einde

Van Namen begrijpt het niet (gijzelaar?) en wordt nóg nerveuzer: 'Het is alles zo raar en vreemd.' Het volgende is er gaande: SD-chef Lages vreest voor zijn lot en denkt in Van Namen een onderpand te hebben. Van Namen is nu zelf een stuk in een schaakspel. Een halfuur na het vertrek van de Rode Kruis-medewerkster wordt hij uit zijn cel gehaald, maar niet om naar Scheveningen te worden vervoerd. 'Sie können nach Hause,' wordt hem gezegd. Van Namen krijgt alles terug wat hij bij binnenkomst, vier maanden eerder, heeft ingeleverd: 35 gulden, een schaatje, een mesje. Hij is al onderweg naar de uitgang wanneer hij wordt teruggeroepen. Iemand van de SD wil hem nog spreken. 'En toen volgde de grootste marteling van mijn leven,' schreef Van Namen later. 'Twee uur lang heb ik in groote spanning door de gevangenis heen en weer gewandeld.' Het schaakspel was nog niet ten einde. Lages wilde Van Namen toch niet laten gaan. *Vrij Nederland*-hoofdredacteur Henk van Randwijk besloot grof geschut in stelling te brengen. Vanuit Hotel American belde hij naar Lages, die zijn kantoor aan de Apollolaan had: 'Als Van Namen om tien uur niet vrijgelaten is, schieten we je op de Apollolaan overhoop.' Klokslag tien uur liep Van Namen het huis van bewaring uit. Het was nog licht. Het eerste dat hem opviel was het verpletterende groen van de bomen in voorjaarsstadi. De 32 stukjes van het papieren schaakspel had Van Namen uit zijn cel meegenomen. Ze werden zeventig jaar later, in een oude envelop, teruggevonden en zijn te zien in het Rijksmuseum, afdeling negentiende en twintigste eeuw.